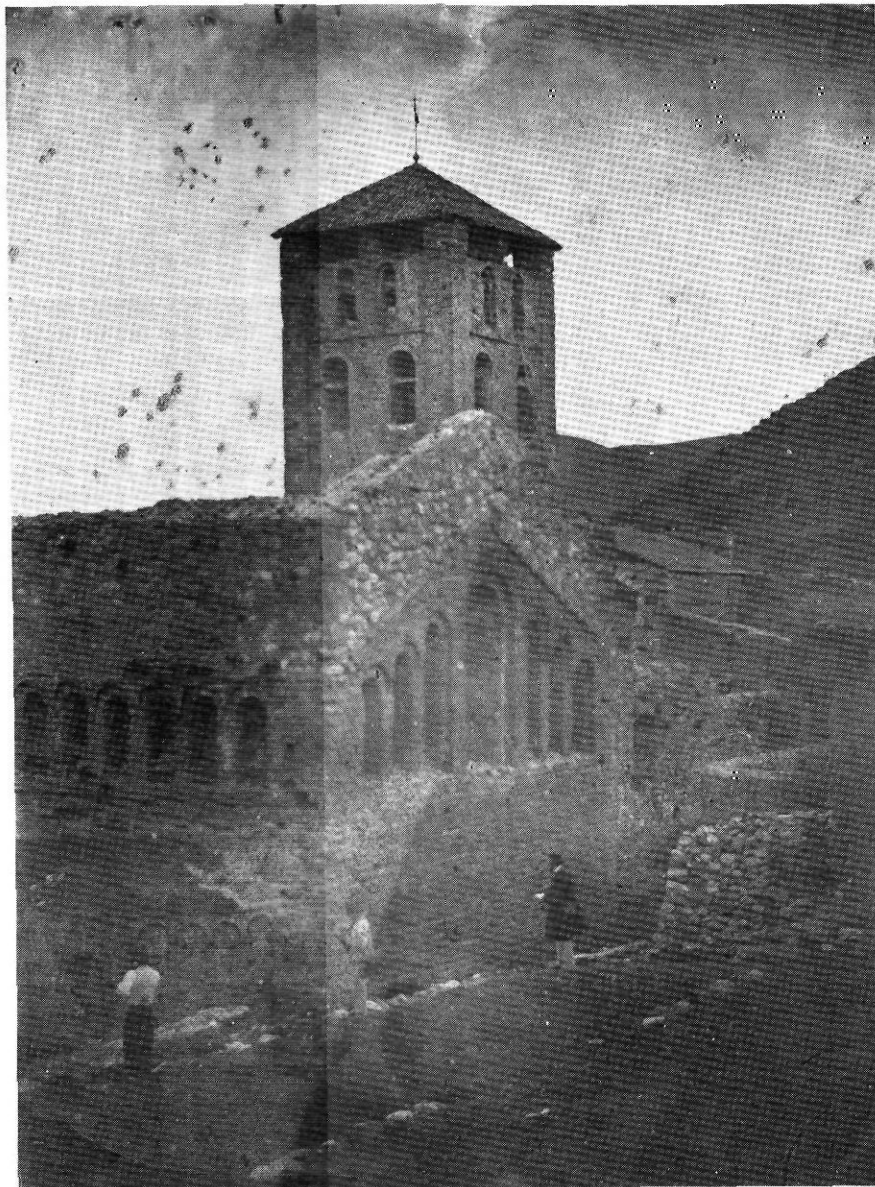

La Desamortització i la Comissió de Monuments de Girona

**JOSEP CALZADA
i OLIVERAS**

El monestir de Ripoll després de l'exclaustració i abans de la restauració de 1885.

Tot i que és molt possible que en aquest número monogràfic de la Revista de Girona s'estudiï i aprofundeixi l'aspecte conceptual de la desamortització, jo no em puc estar de començar el treball específic que se m'ha encarregat fent referència al procés històric desamortitzador, única manera de poder entendre el sentit i contrasentit de l'existència de les Comissions de Monuments que es crearen el segle passat a totes les províncies espanyoles.

La separació de béns de *mans mortes*, o sigui d'institucions o persones jurídiques que no els fa circular, que això en definitiva és la desamortització, té uns antecedents remots que no pretenc ara estudiar en detall. M'interessa només fer ressaltar unes formes diverses que, amb el temps, prengué aquest fet històric. Deixant de banda altres antecedents més remots, a la Baixa Edat Mitjana trobem ja unes lleis de *non amortizando*, que vindrien a ser una forma legal de desamortitzar. Però des de la Reforma del segle XVI fou molt comú que als països protestants els prínceps s'apoderessin per la força dels béns eclesiàstics. Aquest mateix aspecte persecutori, el trobem a França obertament al segle XVIII, amb la supressió, primer dels jesuïtes, i després de totes les comunitats religioses a causa de la Revolució.

El procés històric

A Espanya el procés desamortitzador començà amb un caire legal, quan el rei Carles I negocià amb el papa

Clement VII la facultat de desmembrar certa quantitat dels béns dels Ordes Militars. En el mateix segle XVI el rei Felip II obtingué del papa Pius V la gràcia de l'*Excusta*, que no era altra cosa que l'obtenció per l'Estat del delme dels delmadors de cada poble. Aquesta gràcia, Benet XIV l'atorgà a perpetuïtat. I encara es mantingué aquest caràcter legal quan en el mateix segle XVII es posà en vigor l'anomenada *desamortització voluntària*, o sigui, la *contribució voluntària de l'Església amb els seus béns* a l'erari de l'Estat, que tanmateix, sense tenir aquest nom, feia segles que es practicava sempre que els elements eclesiàstics decidien ajudar als monarques, sobretot prenent part a les guerres de conquesta, amb els seus béns i amb els seus guerrers i hosts.

Però fou al segle XVIII que a Espanya començaren el que molts historiadors anomenen *desamortitzacions il·legals*. Des de Felip V revestiren formes diverses: contribucions, benefici dels espolis i vacants, anul·lació de vendes, i s'arribà fins i tot a l'oberta confiscació i venda tant de béns eclesiàstics com de terres comunals dels municipis. El rei Carles IV (1798) portà la cosa fins a l'extrem d'afectar les desamortitzacions als béns arrels d'hospitals, hospicis i altres establiments benèfics que encara estaven força a mans de l'Església.

Però la situació, en aquest aspecte desamortitzador, arribà a cotes més altes després de la guerra de la Independència, afegint a les formes descrites de desamortització l'extinció dels Ordes religiosos i exclaustració de religiosos, sobretot de monjos, com també, en certs moments, la supressió o desamortització de les joies i finques de la Corona, com ho decretaren les Corts de Cadis ja a la primera època constitucional. L'any 1820, i en el Trienni Constitucional, la cosa s'agreujà encara més, amb la desamortització dels béns de totes les comunitats religioses, capítols catedralicis o col·legiats, i institucions civils, convertint tot això en *bienes nacionales* que es venien, i quan no hi havia compradors es rifaven.

El moment fort, però, de les lleis desamortitzadores a Espanya fou, sens dubte, el dels anys 1835-1836-1837. Era ministre d'hisenda i fins i tot arribà a cap de govern Joan Àlvarez Mendizàbal, i per això el seu nom va quedar lligat al nom de la desamortització espanyola. En realitat, les lleis desamortitzadores de Mendizàbal, només foren un episodi més del llarg període o procés desamortitzador que les precedí, el qual continuà encara en temps posterior, i eren part només d'un conjunt de reformes de caràcter econòmic i polític progressista endegades per Mendizàbal que era membre de la francmaçoneria de ritu escocès i, segons el parer de Borja

de Riquer, en general actuà d'acord amb els interessos britànics.

El cas és que el ministre Mendizàbal tornà a adjudicar a l'Estat tots els béns de les cases religioses extingides, d'ambdós sexes, fins i tot dels col·legis; ordenà llur venda per pagar la *Deuda Pública*, i ho estengué (el 1837) als béns del clergat secular. Era, doncs, una desamortització radical, segurament amb vista a mitigar la sagnia econòmica que produïen a l'Estat les guerres carlines. Potser per això també, encara en el futur, continuaren dictant-se lleis desamortitzadores, en general més moderades. Podríem dir que d'alguna manera el Concordat de l'Estat amb la Santa Seu, del 16 de març de 1851, marcà la fi del procés històric de la desamortització espanyola, tant dels béns eclesiàstics com dels béns comunals dels municipis. I diem «d'alguna manera» perquè la veritat és que quan arribava el torn als governs progressistes, aquests continuaren trobant maneres, més o menys dissimulades, de continuar desamortitzant, cada vegada més, però, en to menor. Potser la darrera forma de desamortitzar consistí en la incautació estatal de vertaderes riqueses bibliogràfiques que es guardaven als arxius eclesiàstics al·legant la raó de fer arribar la cultura al poble, si és que a això li escau el nom o concepte de desamortització.

La creació de les Comissions de Monuments

La creació de les Comissions Provincials de Monuments s'han d'inserir totalment dintre el marc o context històric de la desamortització eclesiàstica obrada durant el regnat d'Isabel II. El sol fet de la supressió de la major part dels ordes religiosos amb la consegüent exclaustració de monjos i religiosos ocasionà un irreparable dany a l'immens patrimoni cultural i artístic que en el decurs d'un mil·lenni o de molts segles les generacions havien anat acumulant en els monestirs, convents, catedrals i esglésies diocesanes. I la cosa s'agreujà quan aquests edificis religiosos es destinaren a serveis públics, sobretot quan s'hi allotjaren les tropes militars, tan isabelines com carlines.

Els resultats de tot l'afer desamortitzador foren molt negatius. No s'aconseguí la pretensió de sanejar l'erari públic, ja que l'Estat alienà aquests béns eclesiàstics a preus irrisoris, forçat moltes vegades per falta de compradors, mentre l'erari estatal s'anava dessagnant pel cost de les guerres carlines i d'altres guerres civils que es produïren. Tampoc no s'assolí que les classes humils agràries accedissin a la propietat de les terres, ja que aquestes eren comprades pels rics propietaris. En canvi, l'Església restà empobrida, i també els

pobles i municipis resultaren afectats molt negativament en desproveir-los de llurs béns comunals. Finalment, un ingent patrimoni cultural i artístic quedà en mans d'un Estat que es veia impotent i incapaç de conservar-lo, i deixava que els edificis s'anessin arruinant.

Fou per això que passà ben poc temps ençà de les lleis de Mendizàbal, encara no una dècada, que per R. O. de 2 d'abril de 1844, el Govern de Madrid donà l'encàrrec als Governadors Civils, anomenats *Jefes políticos*, de totes les províncies d'Espanya, que en el termini d'un mes enviessin al ministeri de Governació un recompte de tots els edificis, monuments i objectes que per la seva antiguitat, bellesa i valor artístic convingués conservar o salvar de la ruïna, servint-se de persones competents que radiquessin en les seves províncies. Devia estar en el poder, el polític liberal moderador Narvàez.

El resultat fou una altra R. O. del 13 de juny del mateix any, manant que a cada província es constituís una *Comisión de Monumentos Históricas y Artísticas*. Aquestes Comissions havien de constar de cinc membres: tres nomenats pel Governador Civil que n'era el President nat, i dos per la Diputació Provincial. A Madrid es nomenà una Comissió Central, a la qual l'Estat es comprometé a subministrar fonsos que permetessin a aquesta Comissió Central de venir en ajuda de les Provincials quan aquestes ho necessitessin per emprendre una obra important. Tanmateix les Comissions normalment s'haurien de sostenir amb les aportacions econòmiques de les Diputacions Provincials.

De totes maneres això fou així en el moment inicial. Ben aviat la Comissió Central, que tingué una vida efímera, es refongué en la «Real Academia de las Tres Nobles Artes de San Fernando», de la qual passaren a dependre les Comissions provincials en tot allò que ho exigia el Reglament que regulava les seves funcions i règim interior. Cal observar, però, que l'Estat, ni que fos recomanat per l'esmentat «Real Academia», mai no donà un ral a les Comissions Provincials per més que aquestes afrontessin obres d'envergadura. L'Estat es limità a subvencionar econòmicament només, i més aviat amb gasiveria, les obres destinades a edificis declarats monuments nacionals. Si tenim en compte que en aquella època els monuments nacionals eren poquíssims en la major part de províncies, cal entendre que les Comissions Provincials pràcticament només pogueren comptar amb les aportacions de la Diputació Provincial, consignades en els pressupostos ordinaris, extraordinaris i addicionals.

Comissió

També passà ben poc temps i es veié la necessitat d'augmentar el nombre de membres de les Comissions Provincials. I també es modificà més d'una vegada el propi Reglament inicial que regulava el seu funcionament.

A Girona ignorem la data exacta de la constitució de la Comissió de Monuments, però ens consta documentalment que pel setembre de 1846 ja funcionava i s'elaboraren unes fitxes de peces trobades en unes excavacions fetes a Empúries –essent Secretari de la Comissió Joaquim Pujol i Santo–, que s'han conservat fins avui en el primer Llibre d'Actes. És molt probable que la Comissió de Monuments de Girona es constituís ja el mateix any 1844. Del 22 de novembre de 1847 és l'Acta de la primera sessió celebrada per la Comissió. De totes maneres fins a mitjan 1851 no se celebrà la segona sessió. I fou a partir d'aquesta data que les Actes se celebraren a ritme normal i revelen un funcionament realment efectiu.

Així, doncs, és evident el lligam o relació de causa a efecte que hi hagué entre la desamortització i les Comissions Provincials de Monuments. Diguem que almenys es tractà d'una causalitat ocasional. Sobre això jo mateix vaig escriure en certa ocasió que la història de l'home és sempre la mateixa: només després de produir-se els danys o les desgràcies, sap reaccionar.

Per això és ben clar el sentit o la raó intrínseca de ser de les Comissions de Monuments. Es tractava de reparar, fins on fos possible, la ben lamentable situació d'edificis arruïnats i d'expoliacions, –per gent inculta o sectària–, d'elements arquitectònics i escultòrics, de llibres, documents, sepulcres, i de tota mena de peces i monuments d'incalculable bellesa i valor històric, durant segles creats, conservats per aquelles comunitats religioses dels monestirs, catedrals, col·legiats i esglésies diocesanes, i posats a disposició dels estudiosos d'arreu del món. Potser sí que aquestes institucions religioses havien tingut tancats amb set claus uns preciosos manuscrits, als arxius, i no els feien gaire assequibles al poble, però seria injust fer-ne retret a ningú, ja que parlem d'èpoques en les quals el poble senzill, inculte i analfabet, i fins moltes persones seglars d'alta nissaga, no s'interessaven en aquestes coses.

També es tractava, i és aquest un aspecte digne de tenir en compte, de passar a la iniciativa privada i provincial la difícil papereta d'abordar l'àrdua i feixuga labor de reparació dels danys i ruïnes que l'Estat central es veia impotent de portar a terme.

Tot això és el sentit de les Comissions de Monuments. Però hem al-

ludit també a un contrasentit d'elles. I això consistí en la poca ajuda i forts obstacles que les institucions oficials, inclòs el propi Estat que les havia creades, incomprendiblement donaven i posaven a les pròpies Comissions. L'anàlisi d'això seria molt llarga de fer. Em limitaré només a uns quants fets, no molts, ocorreguts a Ripoll i a Girona que, si no m'equivoco, parlen per si mateixos sense necessitat de gaire comentari.

El Monestir de Santa Maria de Ripoll

Parlar del significat de Santa Maria de Ripoll des del punt de vista del nostre patrimoni històric, documental i artístic seria perdre el temps. Observem només que ja en aquella època havia estat declarat Monument Nacional, però també havia esdevingut una pura ruïna. És lògic, doncs, que el monestir de Ripoll fos objecte d'una atenció especial per part de la Comissió de Monuments de Girona des del primer moment del funcionament efectiu que fou el novembre de 1851.

Com hem dit, en aquells moments l'estat del monument era desastrós. Com si no n'hi hagués prou amb les mutilacions que amb anterioritat s'havien consumat contra el temple, l'any 1835 es perpetrà l'exclaustració, amb la dispersió de la comunitat de monjos, ja reduïda aleshores, que havia assolit, amb no poques dificultats, restar al front del monestir. A més a més, l'església i l'edifici monacal foren incendiats. L'incendi, més que el dany que provocà a l'edifici, fou nefast perquè es destruï tot l'antic arxiu documental. Només se salvaren els manuscrits que es trobaven a Barcelona per a llur estudi, que avui es conserven a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. A aquestes ruïnes succeïren, com és habitual, la incúria i el saqueig que remataren l'obra nefasta.

El facultatiu metge de Ripoll, Sr. Eudald Raguer, com un estel solitari que lluu enmig d'un cel totalment ennuvolat, lluitava per mor de salvar el que pogués de les ruïnes del monestir. Li havia donat ja l'encàrrec de fer-ho, l'any 1830, Pròsper de Bofarull en nom de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Més tard, des de l'inici del seu funcionament, la Comissió de Girona nomenà Eudald Raguer membre de la corporació, membre corresponsal seu a Ripoll, i encarregat oficial o Conservador de la custòdia de les restes precioses de Ripoll. I amb aquest suport es començaren les primeres obres de relativa importància al monestir. A més, en aquesta època començaren els viatges del vocal de la Comissió i arquitecte provincial Sr. Martí Sureda i Deulovol.

Prou aquest tandem Sureda-Raguer lluitaven i s'escarresaven, però els obstacles eren molt forts. L'Estat es

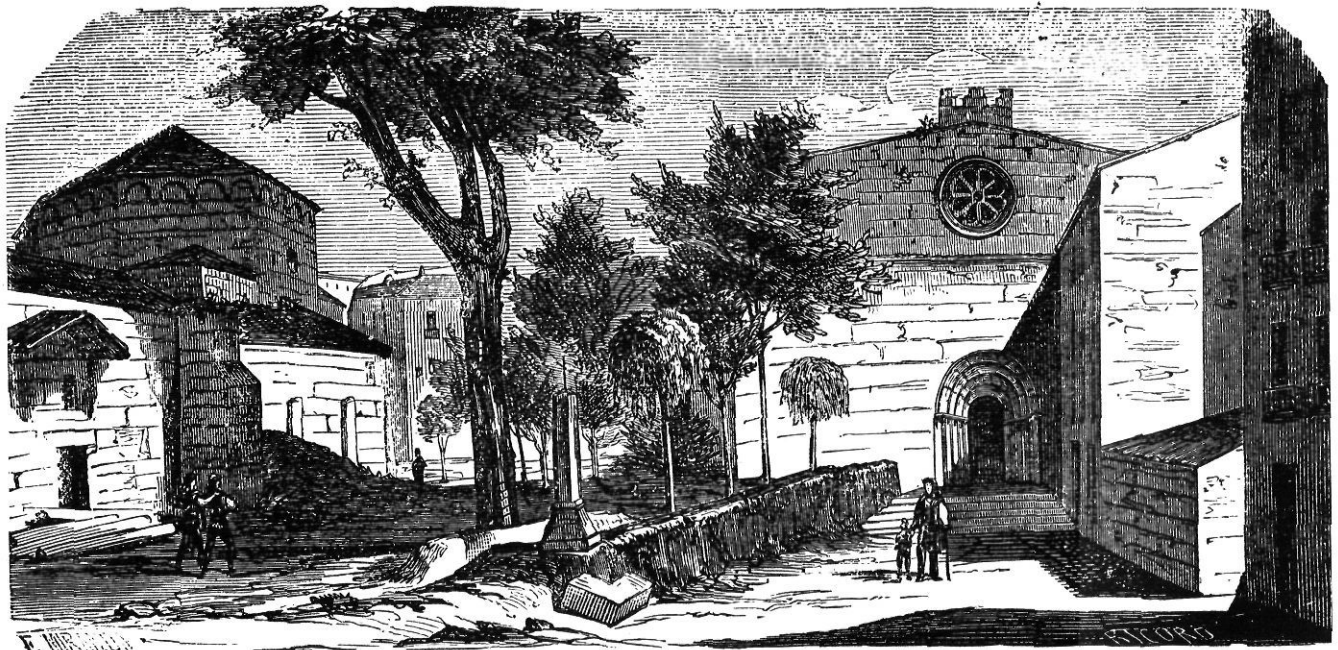
mostrava gasiu a enviar fons i la Comissió tenia maldecaps per pagar les factures que enviava el Sr. Raguer. Però succeí encara un mal pitjor. Com un episodi més de la guerra civil, Ripoll fou ocupat per l'exèrcit carlí, i al claustre del monestir s'instal·là una secció de remunta, la qual, la primera cosa que feu, fou, per ordre superior, destituir el Sr. Raguer del càrrec de Conservador i exigir-li, per via de constrenyiment, que lliurés les claus del monestir. Ja no cal dir el dany que ocasionaren les tropes. Potser fou això que ocasionà l'afecció cerebral al Sr. Eudald Raguer, en veure en què havien vingut a parar els sacrificis de tants anys.

Això durà fins l'any 1875, quan la Comissió de Monuments, incansable, comissionà el vocal Josep M. Pellicer i Pagès, historiador i autor d'«El monestir de Ripoll» (1872) i altres estudis posteriors sobre el monestir, com a Delegat de la pròpia Comissió per mor de trobar solució al destí indecorós que s'havia donat a un monument tan important i a les conseqüències negatives que d'això se'n derivaren.

La sort, més que tot, companyà al Sr. Pellicer. Les seves gestions arriscades i els bons resultats obtinguts consten a la Memòria que ell mateix remeté a la Comissió el 20 de febrer de 1875. El manuscrit original es conserva avui encara com una joia preciosa a la Biblioteca del Servei d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació de Girona. Només direm que les tropes militars carlines foren tral·ladades a Camprodon i les claus retornades foren lliurades pel propi Pellicer al també facultatiu metge de Ripoll, Sr. Josep Raguer i Fosas, fill d'Eudald, que succeí al seu pare en el càrrec de Conservador del monestir, nomenat per la Comissió.

Amb això es reemprengué la tasca de restauració «da capo» novament. Però el sacrifici es veié recompensat amb la més sensacional troballa que s'ha fet a Ripoll. Josep M. Pellicer trobà la tomba o sepulcre biforme que contenia les restes del comte Guifré el Pelós i el seu fill Rodolf. En va fer l'anàlisi anatòmica el Josep Raguer, en presència del notari de Ripoll Agustí Cavalleria i Deop.

I acabant aquest brevíssim capítol dels fets ocorreguts a Ripoll, ens atrevim a posar la data del 1885 com a inici d'un final trist. Des del 1851 fins a aquest any són 34 anys que la Comissió de Monuments de Girona bregà de valent en la tasca i responsabilitat de conservació i restauració de l'històric cenobi ripollès. Feia temps que el Sr. Martí Sureda i Deulovol treballava en el projecte de restauració definitiva. Però l'any 1885 un reial decret cedí la propietat del monestir al bisbat de Vic, acceptant l'oferta del bisbe Morgades de convertir l'església de Santa Maria de Ripoll en parròquia i portar a terme amb tota diligència les obres de restauració «bajo la inmedia-

La Comissió de Monuments de Girona decideix de fer un Museu a sant Pere de Galligans.

ta inspecció de la Comissió provincial de Monuments històrics y artístics de Gerona». Però les coses succeïren de manera molt diferent. El projecte de restauració, el feu Elias Rogent. És veritat que, per encàrrec d'aquest arquitecte barceloní, el bisbe Morgades demanà a la Comissió de Girona tots els plànols i documentació tècnica que tingués sobre Santa Maria de Ripoll. La Comissió els hi lliurà tot. Però ni així s'aconseguí que Martí Sureda i Deulovol, arquitecte gironí, coneixedor de tantes coses del cenobi de Ripoll, pogués firmar el projecte i prendre part en la direcció de les obres de restauració, junt amb Elias Rogent. S'ho mereixia ell i s'ho mereixia Girona.

Fou un final trist. Tinc escrit en un altre lloc que «la Comissió de Girona s'anà retirant de l'escenari fins a esdevenir nul·la la seva intervenció». Això sí, el bisbe Morgades invità oficialment la Comissió a assistir a la inauguració de les obres de restauració, l'any 1886, i també, a l'acabament, l'any 1893. La Comissió envià uns vocals delegats. I des de llavors ja no trobem en els llibres d'actes de la Comissió cap més referència a Santa Maria de Ripoll.

L'actuació de l'Estat, la guerra civil, l'allotjament de tropes al cenobi de Ripoll, i fins l'actuació del bisbe Morgades de Vic, representen el contrasentit de la Comissió de Monuments. Si a aquests problemes institucionals, i per tant il·lògics i desenraonats, hi afegim les dificultats intrínseques a qualsevol obra d'envergadura, com és ara, en el cas de Ripoll, la dificultat de comunicacions d'aquella època, la dels interessos particulars que obstreïen la marxa de les obres, la

substracció fraudulenta de peces i materials, la guspira elèctrica de l'any 1833 que malmeté força el campanar i les cobertes de l'església, etc., tot això, vist avui, quan ha transcorregut el temps necessari per veure desapassionadament la qüestió, demostra, al nostre criteri, que la Comissió de Monuments de Girona portà a terme a Ripoll una gran i tenaç labor, sense la qual el monestir de Santa Maria s'hauria acabat de perdre definitivament, i s'hauria anorreat per sempre la possibilitat d'una autèntica restauració. Aquesta labor és poc coneguda, i sobretot poc reconeguda. Una vegada més la història ha estat falsejada. Repetim-ho. Les institucions oficials no ajudaren, sinó que foren un obstacle per la Comissió de Monuments. Aquesta bregà quasi mig segle i salvà de la ruïna total l'església i claustre de Santa Maria de Ripoll. De Madrid arribà alguna subvenció econòmica, però molt insuficient. Els diners per aquesta obra, que era una obra important en un monument nacional, els aportà la Diputació de Girona.

La Comissió a Girona ciutat

Una altre objecte prioritari de la Comissió de Monuments de Girona fou la creació d'un museu provincial ubicat en aquesta ciutat com a capital de província i seu de la pròpia Comissió.

Hem de dir, però, que a Girona la Comissió no hagué de crear el museu provincial perquè, com consta a l'esmentada primera acta del 1847, amb anterioritat a aquesta data ja hi havia a Girona un *Museu Provincial* del qual tenia cura una *Secció Conservadora*, la qual ignorem de qui depenia.

La Comissió obrà molt diplomàticament. Incorporà aquesta Secció a les seves tasques fins que la Conservadora d'aquest museu provincial passà, sense cap fricció, a mans de la pròpia Comissió. És important l'origen d'un museu provincial a Girona, que no radicava a St. Pere de Galligans. Generalment hom ha cregut que el Museu Provincial de Girona, el creà la Comissió de Monuments al claustre de Sant Pere de Galligans. Això, doncs, no s'ajusta pas del tot a l'estricta realitat. La Comissió se'l trobà ja fet quan es reuní per primera vegada. Tinc la idea d'haver llegit en algun document que aquest museu radicava a l'edifici del carrer de la Força que ara és el Museu Històric de la Ciutat, on l'any següent el 1848, es creà la Biblioteca Provincial. Resultaria, doncs, que el museu i la biblioteca s'haurien instal·lat en un mateix edifici, que era llavors l'Institut de Segona Ensenyança, que tampoc no feia massa anys que s'havia creat.

Quelcom semblant succeí al Seminari Diocesà, on jo recordo que en una sala gran hi havia instal·lada la Biblioteca i en una habitació contigua també hi havia guardades, diríem millor que malguardades, les peces del que podríem dir embrió del Museu Diocesà.

Aquesta coincidència ha fet pensar que en algun moment determinat es feu una partició d'un fons comú de llibres (sobre les peces museístiques ja no ho veiem gaire clar) procedents d'una sola institució acadèmica de Girona, destinant-ne la meitat al Bisbat i l'altre meitat a la Província. Així, la biblioteca del Bisbat, barrejada

Comissió

potser amb la biblioteca episcopal, passà a radicar més tard al Seminari, i la de la Província, l'any 1848, s'instal·là a l'Institut. Cal tenir en compte que en el segle passat aquestes dues institucions educatives, Institut i Seminari, estaven molt interrelacionades, tant pel que feia a professors com a alumnes.

I no vull passar endavant sense observar que, si per una banda cal situar la creació d'un museu provincial i d'una biblioteca provincial a Girona, en aquesta primera meitat del segle XVIII, dins el context de la desamortització, igual que hem dit de la creació de les Comissions de Monuments, d'altra banda és l'ambient despertat per aquesta situació que donarà lloc en la segona meitat del mateix segle, a la potenciació de la vida artística i cultural a Girona amb la desclosa de la *Asociación Literaria de Gerona*, la qual fundà la *Revista de Gerona* i organitzà uns concursos que originaren la publicació dels *Certámenes de la Asociación Literaria*. Aquesta desclosa cal situar-la als anys setanta del mateix segle passat. I encara tot això produirà, ja a començaments del segle actual, els *Jocs Florals de Girona* inaugurats el 1902-1903, i com anelles d'una mateixa cadena seguirà l'agrupació d'artistes gironins en la societat *Atenea* que es creà el 1914, l'*Ateneu de Girona*, fundat el 1922, etc. Seria exagerat i erroni dir que tots aquests fets són efecte de la desamortització, ni tan sols efecte ocasional, però és evident que són fets encadenats històricament amb la creació de la Comissió de Monuments que fou el motor de la desclosa literària i artística descrita.

Sant Pere de Galligans

Però l'esmentat museu Provincial no era més que un museuet amb un nombre molt reduït de peces, i mal instal·lades. La Comissió de Monuments, en canvi, volia crear un museu de la categoria que correspon al d'un cap de província. Tanmateix passaren tres anys esperant tenir una seu pròpia, o sigui, un local per a instal·lar el museu, i que servís també per instal·lar la secretaria, l'arxiu-biblioteca, i el lloc de reunions. Amb aquest objectiu, l'any 1854 es comissionà el vocal i arquitecte provincial, Sr. Martí Sureda i Deulovol, perquè resseguís els edificis de l'Estat a la ciutat i en proposés un d'adequat. Martí Sureda només en proposà un, i era Sant Pere de Galligans, a base però de fer «algunes obres» al claustre.

Intueixo que Martí Sureda es mogué, en formular aquesta proposta, més per l'afany de reconstruir el claustre, que per qualsevol altra raó,

tot i que això suposava una inversió econòmica molt gravosa.

Succeí, però, que l'edifici de Sant Pere de Galligans no era propietat de l'Estat, sinó que per Reial Ordre havia quedat desafectat de la desamortització i retornat al Bisbat per a celebrar-hi les funcions del culte. Davant d'això hi hagué una entrevista amb el bisbe Florencio Lorente Montón, el qual cedí a la Comissió, no l'església, ja que aquesta estava oberta al culte públic, però sí el claustre, a condició que es construís prèviament una sagristia en substitució de la que llavors hi havia en el propi claustre.

Això suposà que la Comissió assumí la doble comesa de restaurar el claustre, que estava fet una ruïna, i de construir la nova sagristia. Però la Comissió posà mans a l'obra. Només les obres de la sagristia duraren fins a l'any 1860. Prou la Comissió demanava una i altra vegada subvencions a Madrid, però tot era debades, les obres anaven a ritme lent perquè de Madrid no arribava ni un ral. L'any 1860 la Comissió Central fou suprimita i des de llavors la Comissió hagué d'entendre's amb la «Real Academia de las Tres Nobles Artes de San Fernando», la qual, en relació a la subvenció de 32.000 rals que demanava la Comissió, contestà que per no tenir ella cap facultat executiva, només recomanaria la petició a la consideració del Govern de Sa Majestat.

Més endavant aquesta «Real Academia de San Fernando» insistirà, segons consta en la documentació que hem pogut consultar, en aquest punt: les Reials Acadèmies, tan nacionals com provincials havien perdut per Decret orgànic de 1849 les atribucions que havien tingut i la seva organització actual era només consultiva, en canvi les Comissions de Monuments que hi ha a cada província tenen caràcter executiu per satisfer totes les funcions que reglamentàriament tenien assignades.

L'any 1860, doncs, la Comissió ocupà el claustre de Galligans en haver-se acabat les obres de la sagristia nova. Tot i que havien quedat molt retardades les obres de restauració del claustre, la Comissió començà ja a instal·lar peces museístiques que anava rebent i adquirint. Com una malastrugança, però, el dia 8 i 11 d'octubre del 1861 es produí una revinguda forta del riu Galligans que rebentà tota la paret sud del claustre, inundà el claustre i l'església de Sant Pere de Galligans, i se n'emportà objectes litúrgics i peces del museu.

Fou com ploure sobre mullat. La Comissió, després d'unes gestions una mica conflictives amb el Bisbat, no tingué més remei que afrontar una altra doble comesa: fer front a unes més costoses obres de construir un alt mur de contenció de les aigües del riu, i a més construir una nova porta que comunicés l'església i el claustre

segons acordaren el nou bisbe Constantí Bonet i la Comissió.

Tot això, tant se val, tornà a ajornar i a encarir la realització de les obres i la instal·lació del nou museu. I consta documentalment que, si la Comissió portava la gestió de tot amb una tenacitat extraordinària, els diners sortien exclusivament de la Diputació Provincial. Però cap dificultat desanimà la Comissió. Molt ens temem que sense l'esforç tenaç de la Comissió aquesta joia artística, que és el Claustre de Sant Pere de Galligans, hauria fet mala fi.

Veient la Comissió que en el claustre de Galligans no hi havia lloc suficient per les dues coses que els interessava, sol·licità moltes vegades un local de Secretaria en el propi edifici de Governació Civil o en alguna oficina estatal. També fou debades. Els llibres estaven dispersats en mans de vocals de la Comissió, i les reunions s'hagueren de fer tots aquests anys al domicili particular dels vocals que hi accedien voluntàriament. Sempre hem pensat que aquestes reunions foren el precedent d'aquelles famoses reunions als domicilis particulars, on més endavant, en els temps de l'Associació Literària i de la «Revista de Gerona», els prohoms d'aquella mena de Renaixement artístic i cultural gironí, que indubtablement se sumà a altres factors de molt diversa índole, propiciaren, tot i que ells eren encara autors de producció castellana, la futura Renaixença catalana.

Hi hagué algun moment de vertadera crisi per la Comissió de Monuments de Girona. L'any 1867 la Comissió amenaçà amb la dimissió de la totalitat dels seus membres. Era la qüestió econòmica que s'arrossegava des del començament. La Comissió tenia una papereta amb les obres dels claustre i l'adquisició de peces per fer el museu. No tenia ni local social a aquestes altures. L'ajuntament de Girona no tenia poder econòmic per incloure en el seu pressupost cap mena d'ajut econòmic a la Comissió. Tot el pes del suport econòmic carregava sobre la Diputació, perquè l'Estat era irreductible en la seva actitud de consignar quantitats de diners només a monuments nacionals. I ni el Claustre de Galligans ni el Museu no eren declarats monuments nacionals. Fins i tot a l'acta del 6 de desembre de l'any esmentat la Comissió votà una aportació o subsidi particular de cada un dels seus membres. Sort que les frases laudatòries de la «Real Academia de San Fernando» ja satisfieren a la Comissió, que amb això veié reconeguda i salvada la seva dignitat, decidint continuar en el seu lloc.

I amb això arribem a l'any 1870. Enric Claudi Girbal i Nadal, que ja era Secretari de la Comissió, fou nomenat el dia 1 de març d'aquest mateix any Conservador del Museu. El panorama del museu no era massa afagador.

L'estat de les obres del claustre era massa retardat per decidir la inauguració del museu, ja que en un escrit del propi Girbal s'especifica que resta encara per restaurar totalment un dels quatre costats o galeries, que era sens dubte tota la galeria Sud. Tampoc no hi havia construïdes les quatre galeries del sobreclaustre, ni de bon tros.

Però Claudi Girbal es prengué molt seriosament el càrrec de Conservador i, a més, tenia idees molt clares sobre el museu. En primer lloc, tenia molt clar que la primordial obra que havia pretès fer la Comissió respecte del museu era, no el contingut, sinó el continent, és a dir, la reconstrucció del Claustre que el moment d'entrar-hi era una ruïna. Realment la Comissió fou la salvadora d'aquest importantíssim monument arquitectònic i escultòric que és el Claustre de Galligans, tot i que en això molt especialment el binomi Comissió-Diputació és inseparable.

En segon lloc, Girbal veia també molt clar que només inaugurat el museu podia conscienciar-se la gent i accelerar-se l'ingrés de peces i les obres de restauració del claustre.

I només amb aquestes idees al cap es llençà a l'aventura. Efectivament, per Fires d'aquest any 1870 s'inaugurava el Museu de Sant Pere de Galligans. El mateix Girbal redactà el Reglament interior que regulava el seu funcionament, pel qual ens assaben-

tem que el museu només estaria obert al públic el diumenge, de 9 a 12 del matí. Tant se val. Tampoc no estava reconstruïda la galeria Sud del claustre. Tampoc no estaven fetes les galeries del sobreclaustre, fora una, la que hi donava accés mitjançant l'estreta escala que des d'antic s'havia construït dintre el mur del costat Oest. Les col·leccions de peces del museu eren escasses. Ell mateix ho explica i diu explícitament que la peça més important del museu era el propi claustre. Però el museu s'inaugurà per Fires d'aquell any.

I els presagis i idees de Claudi Girbal es compliren. Des de la inauguració del Museu hi hagué una pluja de donatius de peces de tots costats. Entre els donants hi haurà la pròpia Diputació, l'Ajuntament de la ciutat, el Bisbat, però també molts artistes i persones particulars. Fins i tot l'Estat, que no havia fet ni faria mai cap aportació econòmica, faria al pas del temps lliuraments de quadres o pintures, si bé gairebé sempre en caràcter de dipòsit.

I per arrodonir l'èxit, nou dies abans de les Fires d'aquell any la Comissió s'assabentava, reunida en Sessió, que la Diputació havia accedit a la seva petició, designant un local que podia utilitzar la Comissió com a local social. A més del claustre, per fi la Comissió tingué un domicili social per a reunir-se i instal·lar-hi la Secretaria i la

Biblioteca. Ja era hora. Feia molts anys que ho esperava. I també això ho solucionà la Diputació, cedint un local situat al pis superior de l'edifici de la pròpia Corporació Provincial.

Evidentment la inauguració del Museu de Galligans marcà una fita en la història museística de Girona. Era el primer i únic museu de la ciutat i de la província. La Comissió de Monuments restà satisfeta. Avui, en veure l'esplendorós esplet dels museus de Girona ciutat, cal donar el just valor a la labor d'aquella antiga Comissió de Monuments que amb el seu esforç i tenacitat posà els fonaments de tot això. Perquè sense la Comissió ¿quin hauria estat el destí del Claustre de Galligans?, ¿i on hauria anat a parar la riquesa bibliogràfica de la catedral?... etc.

Però també es fàcil veure en aquesta història el sentit i contrasentit de la Comissió de Monuments. A una àrdua labor d'aquesta constrasta l'actitud insolidària de l'Estat.

La Bíblia de Carles V i el Beatus

Un altre fet ocorregué en aquesta època a Girona. Segons que sembla, l'any 1869 l'Estat havia decretat incautar-se de tot el contingut dels Arxius i Biblioteques eclesiàstiques. En realitat, fou un nou intent d'incautació, perquè ja des del 1841 les claus de l'Arxiu del Capítol Catedral estaven en poder de l'Estat. Fou una forma més de desamortització. Però en aquesta època del 60-70, a la Catedral, només hi restaven dos còdexs, que segurament per la seva importància els propis funcionaris gironins dels Cos d'Arxivers i Bibliotecaris de l'Estat havien aconseguit que no sortissin de la catedral. Però ara els arribà també la seva hora i, de molt males maneres per cert, aquest dos còdexs que eren la Bíblia del rei francès Carles V i el famós Beatus de Girona, foren incautats i ingressats, de moment, a la Biblioteca Provincial que, com hem vist, era de propietat estatal.

Que sapiguem, ningú, vull dir, cap organisme oficial, no havia protestat d'aquesta incautació, contentant-se en voler creure que de totes maneres aquests còdexs no sortien de Girona. Però s'equivocaven. La Comissió de Monuments fou l'únic organisme que preveí que la incautació només era un pas d'una decisió final irreparable per Girona, i per això intentà, l'any 1868, l'ingrés dels còdexs al Museu Provincial infructuosament.

El 18 de maig de 1870 el Governador Civil rebé l'ordre superior de traslladar a Madrid aquests dos còdexs i alguns altres que «procedentes de la incautación de archivos eclesiásticos de esta Capital, venían guardándose hasta el presente en la Biblioteca

AIAG

Interior de la capella de sant Nicolau quan servia de magatzem de materials del museu de sant Pere.

Comissió

pública de la província». Però els dos còdexs esmentats foren els que pol·litzaren l'atenció i interès de la gent de Girona.

Aquesta ordre ministerial produí una autèntica indignació a la ciutat i província. Totes les forces vives es mobilitzaren, fins i tot els organismes oficials fornits de membres que tenien una afinitat política amb el Govern de torn, que era sorgit de la revolució del 1868, o sigui, de la *Gloriosa*. Però té raó Enric Mirambell, autor d'un article sobre aquest tema a la *Revista de Gerona*, publicat en el vol. 6 de l'any 1959, quan diu que fou la Comissió de Monuments de Girona la que promogué la forta campanya de protesta sol·licitant la renovació de l'ordre i demanant que els dos còdexs no sortissin de la ciutat de Girona. En el document de protesta que elaborà la pròpia Comissió, sens dubte el més ben fet dels que s'adreçaren al Ministeri de Foment des de Girona, es diu que «Este mismo pueblo de Gerona abraja la esperanza de que continuará disfrutando dichas preciosidades paleográficas, y la funda en el sistema descentralizador que simboliza el actual Gobierno...» L'escrit que envià a Madrid la Diputació també invoca els drets de Girona a posseir els còdexs i la inconcordança de manar traslladar-los a Madrid i els principis de descentralització administrativa proclamats per la revolució de Setembre.

La cosa acabà bé, perquè l'ordre ministerial de trasllat es revocà a principis del 1871. Però si he volgut al·ludir només aquest fet és perquè la pròpia fonamentació política que usen els escrits de protesta em fa pensar necessàriament que la trista experiència, ben recent aleshores, dels efectes desastrosos de l'apoderament dels monestirs i tresors bibliogràfics eclesiàstics, i de les lleis desamortitzadores del segle XIX, pel que fa a la destrucció i pèrdua irreparable de monuments artístics i culturals, no havien servit de res. ¿No és un contrasentit lamentable que, al cap de 26 anys d'haver creat les Comissions de Monuments provincials per salvar el patrimoni cultural del país, el propi Estat encara intentés despullar les províncies de llur ancestral riquesa científica, literària i artística?

Advertim encara que el Govern central, en revocar l'ordre de traslladar els dos còdexs a la Biblioteca Nacional de Madrid, determinà que es quedessin a la Biblioteca Provincial de Girona, i no ordenà que es trobessin al seu lloc de procedència que era l'Arxiu catedralici. Fins i tot a l'ordre ministerial es vol justificar això dient que així aquests còdexs que a la catedral restaven oblidats, estarien a disposició del poble.

En realitat tot era una pura qüestió política. Més tard, concretament per

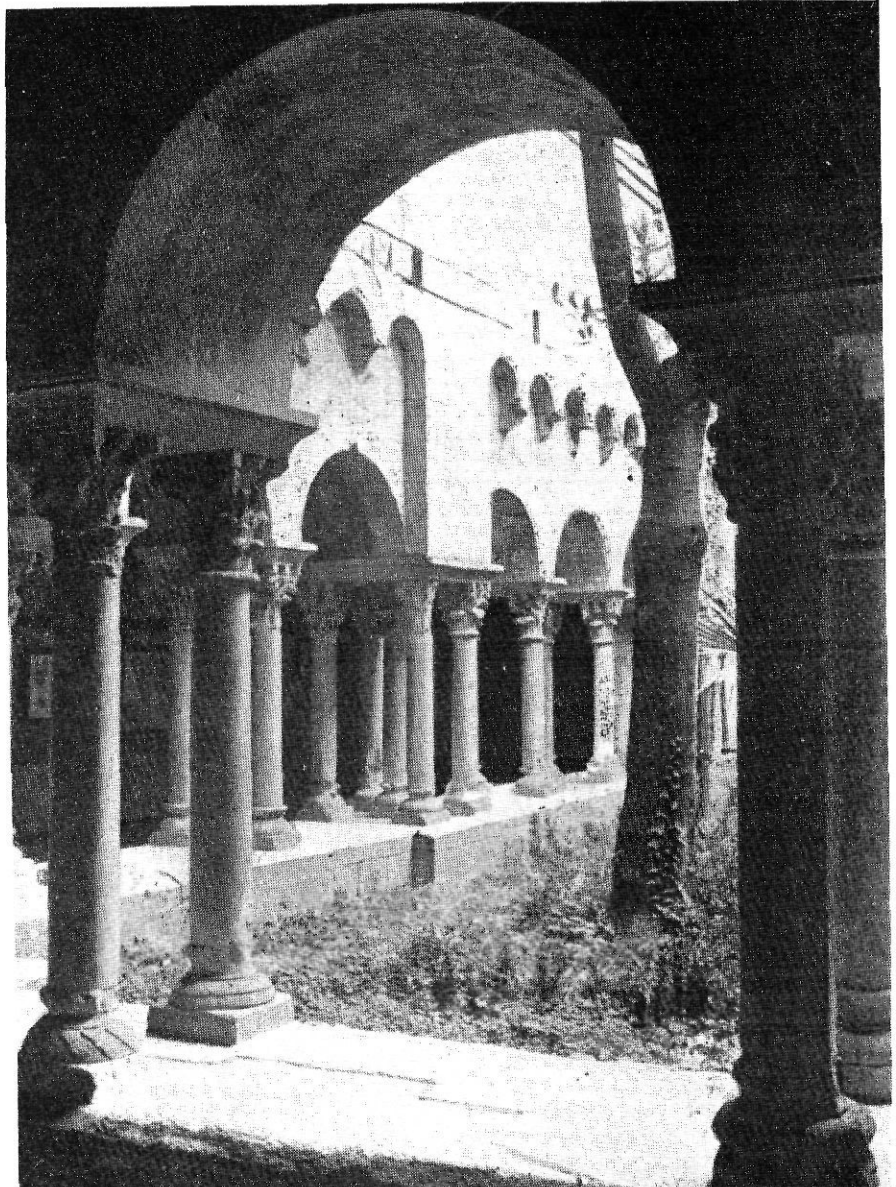
un Reial Decret del 23 de gener de 1875, quan els aires polítics havien canviat, els còdexs i altres documents expropiats tornaren a la catedral, i avui ningú no desconeix que han estat sempre a disposició del públic i especialment dels estudiosos. I encara en aquests últims temps el Capítol catedralici ha portat a terme una campanya de promoció cultural de la riquesa artística i literària que conté el seu arxiu, i especialment del Beatus del qual se n'han fet dues edicions facsímils, que és un exemple a imitar pels mateixos organismes públics.

Tot això ens revela una vegada més el vertader sentit de la Comissió de Monuments de Girona. Tots els gironins podem tenir l'absoluta seguretat que sense la Comissió de Monuments, la catedral, la ciutat i la província de Girona haurien perdut, potser definitivament, aquestes peces de cabdal

importància en el camp de l'art i de la història.

La propietat del claustre de Galligans

Voldria referir-me encara a un problema sorgit entre la Comissió de Monuments de Girona i el propi Estat, però ens allargariem massa si volguéssim ara donar-ne compte a bastament. Tanmateix el tema és interessant ja que es tracta de la propietat del Claustre de Sant Pere de Galligans, provocat per un Reial Decret del Ministeri d'Hisenda del 21 de març de 1971 incitant les Comissions de Monuments a vigilar i evitar la desposseïció dels edificis estatals. De tot aquest assumpte només donarem, en resum, la contestació de la Comissió, la qual pot resumir-se en aquests punts.

L'any 1854 el bisbat de Girona cedeix la propietat del claustre de sant Pere de Galligans a la Comissió de Monuments.

a) El Claustre de Galligans, l'any 1854 era propietat del Bisbat, però el bisbe Lorente la cedí a la Comissió de Monuments amb la condició que aquesta construís una nova sagristia.

b) El Claustre de Galligans no és actualment (1871) propietat de l'Estat.

c) El Claustre de Galligans és propietat de la Província «puesto que con fondos de la misma se ha restaurado y ampliado hasta la fecha».

Sobre aquest tema només ferem dues observacions. Una és que sobre la cessió del Claustre feta pel bisbe Lorente a la Comissió no n'ha quedat constància escrita, que coneguem. Jo m'inclino a creure que es feu de paraula, ja que l'any 1861, amb motiu de l'aiguat del riu Galligans, el Vicari Capítular «sede vacante» afirmà que sobre aquesta cessió no s'ha trobat constància documental a la Secretaria del Bisbat, tampoc no n'he pogut trobar ni rastre en el fons documental de la Comissió. Ara bé, en aquella ocasió la Comissió afirmà explícitament que ella tenia la propietat del Claustre. La Comissió era una institució composta de persones competents, bona coneixedora del caràcter jurídic de la cessió. Bona, i única a la qual ens podem remetre en aquesta qüestió. Sabem que algú ha volgut deduir d'això que en virtut d'aquesta cessió el Claustre retornà a ésser propietat estatal, perquè les Comissions de Monuments eren organismes creats per l'Estat. No podem admetre-ho, perquè la Comissió no era una Delegació ministerial dintre la província, sinó una institució provincial i una persona jurídica amb facultat de posseir, comprar i vendre com a tal.

Però si l'any 1861 la Comissió, tractant amb el Bisbat afirmà que ella era la propietària del Claustre, ara, tractant amb l'Estat, matitza més i diu que el Claustre és de la Província. Havien passat vint anys i s'imposava un fet clar: la Diputació Provincial havia pagat totes les despeses de les obres de restauració del claustre. Diu la dita catalana: «qui paga, mana». I la Comissió sembla reconèixer això, quan al·lega la raó que el Claustre s'ha restaurat i ampliat amb fondos de la Província. Això avui, al cap de cent catorze anys, encara és molt més clar.

¿Es vol un contrasentit més gros que l'Estat intentés atorgar-se la propietat del Claustre de Galligans que tants suors i diners havia costat a la Comissió de Monuments i a la Diputació respectivament? Bé n'hi havia prou d'edificis de propietat estatal a Girona, tanmateix tots ells confiscats i desamortitzats, quan es crearen les Comissions de Monuments el 1844, però ens fa l'efecte que l'Estat, un cop creades les Comissions, les abandonà al seu aire i ni tan sols es preocupà de buscar-los un local adequat a les seves funcions. Això fou causa del que passà, segons que sembla, en no poques altres províncies: les respecti-

ves Comissions de Monuments, en no trobar el necessari suport de l'Estat ni poder comptar amb Diputacions que els donessin suport com ho feu la Diputació a Girona, portaren una vida llangorosa i passaren força desapercibudes. A Girona, igual que a totes les altres províncies, l'Estat es limità a portar l'alt control a través de la «Real Academia de San Fernando», i només el tàndem Comissió-Diputació funcionà de debò realitzant el profund sentit que motivà la creació de les Comissions.

La Comissió, avui

Amb tot el que acabem de veure, tot just hem arribat a l'any 1871, i la Comissió de Monuments havia de complir encara més de cent anys de vida, durant els quals havien de succeir molts fets i sorgir molts problemes. Seria massa llarg analitzar-ho. Fins i tot em plauria molt comentar el que succeí durant els anys de la guerra civil, cosa molt poc coneguda en general. Cal, però, deixar-ho per si es presenta una altra ocasió. En canvi, tot i que sigui de la manera més breu possible, vull acabar referint-me als temps actuals.

Es cert que l'any 1939, en acabar la guerra civil, l'antiga Comissió de Monuments, que havia estat abolida l'any 1936, fou restablerta en les seves funcions. Aparentment tot anà com una seda. Fins i tot el bisbe Cartanyà posà a disposició de la Comissió tota l'església de Sant Pere de Galligans, tanmateix, de forma provisional.

En realitat jo crec que ja aleshores la Comissió rebé una forta sotragada per part de l'Estat. Em refereixo al fet que, d'acord amb el nou règim establert a Espanya, el Ministeri d'Educació nomenà un Director del Museu de Galligans. Era evidentment una intervenció directa de l'Estat que mai no havia tingut. La Comissió, no obstant, esquivà el problema nomenant també, per la seva part, els seus Conservadors del museu. Era l'única manera de tenir accés, la Comissió, al Museu de Galligans que ella havia fundat. Diguem que això durà fins als anys 70 i que la Comissió assolí eludir la situació, integrant en el seu si els Directors nomenats per Madrid.

En realitat, però, la intervenció de l'Estat l'any 1939 fou premonitòria de mals averanys per la Comissió de Monuments de Girona i suposem que per les restants Comissions que encara existissin arreu del país. Faltava només el cop mortal i aquest el proporcionà també la intervenció de l'Estat quan creà les *Comisiones del Patrimonio Artístico*, a les quals assignà pràcticament totes les funcions que al segle passat s'havien assignat a les Comissions Provincials de Monuments. A Girona es constituí aquesta

Comissió del Patrimoni Artístic ja el mateix any de Fundació 1970, sense incloure en ella, per dret propi, cap representant de la Comissió de Monuments.

Amb aquest cop aquesta Comissió esdevingué talment un sol de pretèrites grandeses que féu via d'anar cap a la posta. Aquesta situació es feu més dramàtica quan el Secretari de l'antiga Comissió de Monuments, Sr. Josep M. Pla i Dalmau, s'adreçà per escrit al Secretari de la «Real Academia de la Historia» de Madrid, i d'una manera molt digne i a l'ensem diplomàtica exposava la situació vexatòria en què es trobava la Comissió de Monuments, sol·licitant que l'Estat aclarís si la labor d'aquesta havia de continuar o no.

Aquesta carta, de la qual se'n guarda còpia en el fons documental de l'antiga Comissió de Monuments, no obtingué ni resposta, que sapiguem. Al menys no he pogut trobar cap mena de rastre d'això fins ara.

O sigui, que, per una banda, fins avui la Comissió de Monuments de Girona no ha estat abolida o suprimida legalment. Mentrestant, però, per llei de vida han anat morint els seus membres, fins al punt que avui, que sapiguem, només en resten cinc o sis vocals a part naturalment del seu president nat que és el Governador Civil en virtut del seu càrrec. Per més oprobi, amb el traspàs a la Generalitat l'any 1981 es reestructurà la Comissió del Patrimoni Artístic fundada el 1970, en canvi la Comissió de Monuments ni fou tinguda en compte. ¿Fins quan durarà aquesta situació d'agonia i d'Inri per aquesta benemèrita corporació?

Creiem que era necessari arribar a aquest final, per entendre millor el contrasentit de la Comissió de Monuments de Girona. ¿No us sembla que una corporació que bregà durant tants anys en el món cultural gironí mereixia al menys tenir una mort digna i ésser enterrada amb honor pel mateix Estat que l'havia creada?

